

УДК 338:658

С.Ф. Смерічевський, О.І. Клімова*Донецький державний університет управління***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕГРОВАНИХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ**

У статті розглянуто сутність державного регулювання економічних процесів, зокрема, діяльності інтегрованих корпоративних систем (ІКС). Представлено принципову схему державного регулювання ІКС. Зазначена необхідність формування й відпрацювання системи представлення інтересів держави в органах управління ІКС.

Ключові слова: інтегровані корпоративні системи, державне регулювання, діяльність, схема.

В статье рассмотрена сущность государственного регулирования экономических процессов, в частности, деятельности интегрированных корпоративных систем (ИКС). Представлена принципиальная схема государственного регулирования ИКС. Указана необходимость формирования и отработки системы представления интересов государства в органах управления ИКС.

Ключевые слова: интегрированные корпоративные системы, государственное регулирование, деятельность, схема.

The essence of the state regulation of economic processes, in particular the activity of integrated corporate systems (ICS), is considered in the article. The basic scheme of state regulation of ICS is presented. The need to form and test the system of representation of the interests of the state in the management bodies of ICS is pointed out.

Key words: integrated corporate systems, state regulation, activity, scheme.

Основною вимогою ринкової економіки є прогресивні перетворення, пов'язані з масштабною перебудовою процесу виробництва, які забезпечують прискорення науково-технічного прогресу, підвищення експортного потенціалу та конкурентоспроможності продукції, формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків.

Відповідним до умов ринкових перетворень у сучасній економіці є формування інтегрованих корпоративних систем (ІКС), які за допомогою зростання масштабів і посилення диверсифікації виробництва, підвищення ефективності організації та управління компаніями створюють умови для ефективного функціонування всіх господарських систем.

Інтегровані корпоративні системи, націлені на формування ефективних внутрішньосистемних зв'язків, забезпечили багатьом зарубіжним компаніям довгострокові конкурентні переваги, засновані на збільшенні синергетичних ефектів. Економічні успіхи країни багато в чому залежать від того, яке місце у світових технологічних ланцюгах, контрольованих ІКС, їй вдасться зайняти.

У вітчизняній науці проводилося багато досліджень з питань формування, функціонування й розвитку (М.О. Кизим [1], В.М. Горбатов [2], Т.М. Савельєва [3], Л.А. Сахно [4], Г.В. Миськів [5]), реструктуризації (О.І. Гарафонова [6]), інвестування (А.І. Бажанова [7]), фінансового забезпечення (Ю.В. Параніч [8], Ю.В. Нетесаний [9]), правових основ діяльності (О.В. Лівіновська [10]) інтегрованих корпоративних систем в економіці регіонів та держави.

Разом з тим є низка питань, що залишаються недостатньо дослідженими, серед яких слід виділити дослідження теоретичних аспектів державного регулювання діяльності ІКС в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження теоретичних питань державного регулювання діяльності інтегрованих корпоративних систем.

У науковій літературі поняття ІКС ще не отримало однозначного визначення. Найбільш чітке визначення цього поняття пропонує, на наш погляд, Ю.В. Якутін, який розглядає ІКС як «групу юридично або господарсько самостійних підприємств (організацій), що здійснюють спільну діяльність на основі консолідації активів або договірних (контрактних) відносин для досягнення спільних цілей» [11].

ІКС виділяються, перш за все, ступенем свого впливу на стан національної економіки: кількісні показники результатів їх діяльності порівняні з макроекономічними показниками. Вони є центрами розробки стандартів прийняття рішень важливих питань виробничої діяльності. Функціонування ІКС і стратегія їх розвитку у великій мірі зумовлюють механізми й напрями розвитку національної економіки.

Досвід світової ринкової економіки свідчить про те, що сучасні ринкові відносини практично в будь-якій країні регулюються державним законодавством.

Так, як показує світова практика, держава приймає активну участь у регулюванні діяльності ІКС шляхом підготовки та реалізації державних програм регулювання відповідно до принципів промислової політики, із залученням існуючих або створенням нових інтегрованих корпоративних систем.

Найбільш яскравим прикладом участі держави у процесі становлення великих виробничо-фінансових комплексів у національній економіці країни є Японія та Південна Корея. В Японії після закінчення Другої Світової війни американською окупаційною владою була реалізована політика стабілізації, спрямована на розукрупнення й приватизацію державних підприємств, припинення грошової емісії та стабілізацію бюджету (вже у 1949–1950 рр. Японія отримала бездефіцитний бюджет). Після скасування у 1953 році статті про розукрупнення корпорацій в антимонопольному законодавстві у низці галузей стали утворюватися картелі, до кінця 50-х років сформувалось 6 сюданів, які й до цього дня зберігають вирішальний вплив на японську економіку: «Міцубісі», «Міцуді», «Сумітомо», «Фуе», «Дайчі Кангіо» і «Санва».

Держава зіграла важливу роль у їх становленні. Так, були знижені податки на корпорації, впроваджені схеми прискореної амортизації, резервні фонди, які не підлягали оподаткуванню, створена система дешевого кредиту за допомогою спеціальних банків. Становлення ІКС відбувалось на базі широкого використання досягнень НТП. Для цих цілей були організовані державні курси з розповсюдження інформації про ті або інші досягнення у сфері науки й техніки, на виробництво направлялись спеціально підготовлені інструктори. У 60-х рр. минулого століття був розроблений і прийнятий десятилітній план розвитку національної економіки, що базувався на висновках теорії Дж. М. Кейнса, в якому було обґрунтовано необхідність формування ефективної пропозиції капіталу під невисокий відсоток. У 1970-і рр. був прийнятий курс на інтенсивний розвиток економіки на основі переходу до ресурсозберігаючих технологій.

Усі зазначені заходи сприяли тому, що, по-перше, середньорічний приріст виробництва Японії у 1950–1960 рр. становив приблизно 15%, і, по-друге, що темп приросту не знижувався у середині 1970-х – 1980-х рр. нижче 4,3%.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого й контролюючого характеру, що здійснюються правомочними державними установами та громадськими організаціями з метою стабілізації й пристосування існуючої соціально-економічної сис-

теми до мінливих умов, та яка включає комплекс різноманітних і взаємопов'язаних економічних регуляторів.

У стислому викладі процес формування регуляторної політики виглядає так: єдиний загальнодержавний регуляторний орган визначає державну політику, мета якої – забезпечити максимальний захист національних інтересів, а конкретні обов'язки цього органу щодо виконання такого завдання встановлюються згідно з законодавством. На практиці діяльність з формування регуляторної політики дуже відрізняється від такого ідеалізованого погляду. Окремі вчені, зважаючи на недосконалість цього процесу, твердять, що «неспроможність влади» може мати таке ж істотне значення, як і неспроможність ринку [12, с. 48].

Удосконалення реформування економічної системи полягає не в пошуку ідеальної моделі, якої в суспільстві не існує й існувати не може, а в постійному вдосконаленні змішаної економіки, перманентному усуненні державою помилок ринку, а за допомогою ринку – помилок держави. В одній і тій самій країні в періоди кризи втручання державних структур у життєдіяльність економіки стає доцільним і навіть необхідним, у той час як на стадії стабілізації державне регулювання ринку може бути змінене та послаблене.

У низці публікацій роль держави та ринку визначається за питомою вагою тих чи інших показників. Але це співвідношення значно тонше і, зазвичай, при значно меншій питомій вазі державного сектора у ВВП роль його є виключно вагомою. Часто дискусії з проблем трансформації господарської системи протиставляють ринок і державу, тоді як, на наш погляд, мова має йти про їх раціональне співвідношення. При цьому необхідно зрозуміти логіку суспільних змін, вивчити, як реально складаються сучасні механізми та структури регулювання економічних і соціальних процесів, як «розривається» це парне протиставлення, зручне у методичному плані, але далеке від життя. Коли говориться про модифікацію функцій держави у реальному житті, то мається на увазі делегування окремих функцій державного регулювання не ринку, а інститутам громадянського суспільства.

Виходячи з ролі держави у функціонуванні інтегрованих корпоративних систем, державне регулювання слід розглядати у широкому плані, аналіз якого включає у себе як державне регулювання, так і спільне регулювання держави та інститутів громадянського суспільства, а також механізми саморегулювання (рис. 1).

Рис. 1. Принципова схема державного регулювання ІКС (складено автором)

Співвідношення цих видів регулювання може змінюватись по мірі динаміки трансформаційного процесу. Коли мова йде про перехідний період і має місце

нерозвиненість ринкових відносин і механізму саморегулювання, передбачається посилення державного регулювання, у тому числі й з метою впровадження інших видів регулювання. А при сформованому ринку з розвиненими механізмами саморегулювання, традиціями законослухняності необхідність в активному втручанні з боку держави знижується. У цих умовах держава має передавати функції регулювання інститутом громадянського суспільства, зберігаючи індикативні методи планування пріоритетних напрямків економіки. При такому підході з'являється можливість синхронізувати, контролювати й регулювати всі крупні інвестиційні програми, що працюють на підвищення ефективності економіки України, використовуючи правові та економічні інститути.

За рахунок регулювання транспортних тарифів можна, наприклад, створити умови для припливу капіталу у найбільш пріоритетні галузі та регіони, забезпечити за рахунок більш низьких цін конкурентоспроможність товарів на зовнішньому ринку. Це можливо також за рахунок державних дотацій через систему пільг по кредитах і податках, частково за рахунок перерозподілу рентних доходів бюджету.

В умовах трансформаційної економіки в Україні підприємці не ризикують капіталом при розробці передових технологій, цей ризик може прийняти на себе держава. Через державні ІКС слід визначати політику вибору конкурентоспроможних технологій, на основі яких можна виробляти та імпортувати наукоємну продукцію. Необхідна чітка програма по розвитку такого типу об'єднань і галузей та створення для них пільгових умов для розвитку виробництва й реалізації продукції.

Передчасне «видавлювання» держави з економіки, із системи регулювання та контролю над соціально-економічними процесами до формування інститутів і механізмів ринкового регулювання вже завдали певної шкоди економіці та суспільству. Враховуючи природно-екологічні фактори, що загострюються, тенденції інтеграції в Європі й розвиток глобальних процесів на рівні світової економіки, які ще розвиваються, усікання параметрів діяльності вітчизняної економіки та скорочення її інвестиційних можливостей слід визнати непередбачуваним, таким, що не відповідає інтересам України та світовим тенденціям, які складаються.

Трансформаційний етап розвитку ринкового механізму слід розглядати у часі, що передбачає зміну функцій та формування нових інституційних рішень. У зв'язку з цим має бути активізована роль держави у досягненні соціального консенсусу, у формуванні раціональної системи власності та ін.

Державні функції можуть бути різноманітними – від соціальних до економічних, військових і політичних, але у процесі трансформації змінюються підходи держави до своїх функцій, починають переважати методи індикативного планування й переконань. У трансформаційний період зростають функції державної підтримки фундаментальної науки та освіти, вирішення екологічних проблем, формування нової системи відносин власності та схеми розподілу відповідних прав, створення ринкової інфраструктури і т. д.

Необхідна обґрунтована трансформація державної системи управління й регулювання для того, щоб створені при цьому ІКС не концентрували інтереси бізнесу чи влади, а сприяли макроекономічній стабільності та інтересам суспільства. При цьому передбачається децентралізація, заснована на формуванні ефективної системи самоуправління. Необхідні наукові дослідження з тематики трансформації державної системи у процесі розвитку ринкових відносин і передачі частини функцій державного регулювання інститутам громадянського суспільства.

Держава координує й впливає на всі елементи суспільного відтворення, і це підтверджує досвід країн з розвинутою ринковою економікою. Вона не тільки забезпечує перерозподіл доходів для ліквідації різкої диференціації у рівні життя, а й послаблює негативний вплив ринку в умовах кризи, створюючи рівні умови для функціонування всіх форм підприємництва. Розмаїття економічних функцій держави визначається і її потенційними можливостями, такими як сприяння конкуренції, правового та арбітражного захисту контрактів, здійснення антимонопольної та митної діяльності, згладжування соціальних сплесків, розвиток фундаментальних досліджень та ін.

Державне регулювання й ринкові механізми – це не антиподи, а раціональне співвідношення найбільш ефективних для кожного етапу розвитку інститутів і механізмів, що забезпечують досягнення кінцевого результату. При цьому держава компенсує недоліки ринку та зберігає функції, притаманні тільки йому. При такому дотриманні інтересів, відображених у діяльності інститутів громадянського суспільства, вбачається незалежна українська держава, пріоритетами якої стають захоплення розвитку підприємництва (бізнесу), контроль над національним багатством і рівнем життя народу.

Однак аргументи на користь держави у взаємодії з економікою в цілому та інтегрованими корпоративними системами зокрема роблять можливим інакше поглянути й на проблеми взаємодії держави та ІКС.

Специфіка економічних методів державного регулювання діяльності ІКС проявляється в його багаторівневості та охопленні широкого кола різних економічних проблем. Необхідно виділити три основних рівня – специфічні особливості регулювання окремих аспектів функціонування інтегрованих корпоративних систем, особливості регулювання відтворювальних процесів у цілому і проблеми регулювання макроекономічної ситуації. Необхідність врахування особливостей державного регулювання обумовлена тісним взаємозв'язком економічних методів стимулювання діяльності.

Загальновизнаною практикою державного регулювання є диференційованість в регулюванні, з одного боку, великого, а з іншого – малого бізнесу, виділення особливої корпоративної мезоуровневої ланки в економіці. З точки зору керованості та контролю першочерговий інтерес державних органів викликає діяльність великих компаній. Такий методологічний підхід має бути покладено в основу чітких законодавчих і нормативних правил формування корпоративної ланки та участі держави в її діяльності.

Таким чином, для підвищення соціально-економічної ефективності ІКС пропонується проведення таких заходів.

По-перше, при вдосконаленні нормативно-правової бази господарювання необхідно передбачити державну підтримку різних великих інтегрованих систем, які за своїм науково-виробничим потенціалом здатні реалізувати проекти народногосподарської значущості.

При цьому до загальних умов реалізації конкретних заходів державної підтримки ІКС слід віднести:

- встановлення державою пріоритетних напрямів промислової політики, які пов'язані, перш за все, з розвитком конкурентоспроможних на світовому ринку вітчизняних виробництв, імпортозаміщенням, забезпеченням технологічної й соціально-економічної безпеки країни, розвитком взаємовигідної кооперації в рамках СНД;

- запровадження спеціального порядку державної акредитації великих інтегрованих господарських систем, що передбачає централізоване накопичення техніко-економічної інформації (тип, склад учасників об'єднань, структура власності, фінансово-економічний стан тощо) мінімально необхідної для державного регулювання діяльності найбільш великих корпорацій;

- обов'язковий характер аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності (що підтверджує відповідність останньої вимогам законодавства) і висновку компетентного органу про народногосподарську та комерційну ефективність конкретного проекту корпорації, для реалізації якого потребується державна підтримка.

По-друге, додатковими й конкретними заходами державної підтримки діяльності інтегрованих корпоративних систем у пріоритетних сферах (поряд з державними гарантіями інвесторам, залученням корпорацій до виконання інвестиційної програми й державних замовлень і т. п.) можуть бути, наприклад:

- надання підприємствам-учасникам права створення на базі центральної компанії (материнської компанії, головного підприємства) позабюджетних фондів за рахунок цільових відрахувань, що відносяться на собівартість продукції компанії-учасників, для реалізації інвестиційних і виробничих спільних програм, що пройшли офіційну експертизу;

- надання центральним компаніям корпорацій права фінансування своєї діяльності з реалізації загальних функцій корпоративного управління (включаючи підготовку й перепідготовку управлінських кадрів) протягом трьох років з моменту реєстрації за рахунок цільових відрахувань, що відносяться на собівартість продукції учасників;

- встановлення пільгових економічних нормативів, що стимулюють кредитування промислових об'єктів корпорацій, для банків, які забезпечують інтеграцію своєї діяльності (у формі злиття, поглинання чи об'єднання активів) у рамках інтегрованих промислово-орієнтованих систем;

- впровадження обов'язкової державної акредитації та офіційного декларування цілей та умов діяльності на національному ринку великих зарубіжних транснаціональних корпорацій (їх філій, підрозділів, дочірніх структур) з метою дотримання інтересів приймаючої сторони.

Не можна не відмітити недооцінку державою ролі інтегрованих корпоративних систем, які при правильному налагодженні відносин можуть стати головною антикризовою опорою держави.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Кизим М.О. Механізми організації, стійкого функціонування і розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / М.О. Кизим. – Дніпропетровськ, 2001. – 35 с.
2. Горбатов В.М. Теоретичні основи конкурентоспроможності та розвитку інтегрованих структур бізнесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / В.М. Горбатов. – Х., 2006. – 32 с.
3. Савельєва Т.М. Формування і функціонування корпоративних структур в економіці регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Т.М. Савельєва. – Донецьк, 2002. – 20 с.

4. Сахно Л.А. Формування і економічний механізм функціонування інтегрованих структур в АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Л.А. Сахно. – Х., 2003. – 20 с.
5. Миськів Г.В. Формування та розвиток інтегрованих суб'єктів господарювання в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Г.В. Миськів. – Львів, 2006. – 21 с.
6. Гарафонова О.І. Організаційний механізм реструктуризації інтегрованих корпоративних структур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.І. Гарафонова. – К., 2006. – 19 с.
7. Бажанова А.І. Організування та інвестування інтегрованих виробничо-господарських структур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / А.І. Бажанова. – Львів, 2003. – 20 с.
8. Параніч Ю.В. Фінансове забезпечення розвитку інтегрованих структур суб'єктів господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Ю.В. Параніч. – Х., 2005. – 19 с.
9. Нетесаний Ю.В. Фінансові ресурси промислово-фінансових груп в інвестуванні інтегрованих підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ю.В. Нетесаний. – К., 2009. – 21 с.
10. Лівіновська О.В. Правові основи діяльності інтегрованих підприємств через призму сучасного законодавства / О.В. Лівіновська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.11. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – С. 169–175.
11. Авдашева С. Акционерные и неимущественные механизмы интеграции в российских бизнес-группах / С. Авдашева, В. Дементьев // Российский экономический журнал. – 2000. – № 1. – С. 13–27.
12. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: пер. з англ. / В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. – К.: Основи, 2004. – 1047 с.

Надійшла до редколегії 11.05.2011